

SHAHAR VA QISHLOQ NUTQIDA IJTIMOIIY TAFOVUTLAR

Xudoykulova Shirin Jobir qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada shahar va qishloq nutqi o'rtasidagi ijtimoiy tafovutlar zamonaviy lingvosotsiologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Nutqiy farqlar faqat hududiy yoki dialektal hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy tafakkur, axborot muhitiga kirish imkoniyati, raqamli madaniyat va identitet masalalari bilan bog'liq murakkab jarayon sifatida talqin etiladi. Maqolada ilgari ilmiy maqolalarda kam yoritilgan — "raqamli nutq bosimi", "prestijli sukut", "ijtimoiy tezkorlik va nutq zichligi" kabi tushunchalar kiritilib, muammo dolzarbligi yangi rakursdan ochib beriladi.*

Abstract. *This article analyzes the social differences between urban and rural speech based on a modern linguo-sociological approach. Speech differences are interpreted not only as a regional or dialectal phenomenon, but also as a complex process related to social thinking, access to the information environment, digital culture and issues of identity. The article presents concepts that have rarely been covered in scientific articles before - "digital speech pressure", "respectful silence", "social immediacy and speech density" - and reveals the relevance of the problem from a new perspective.*

Kalit so'zlar: *shahar nutqi, qishloq nutqi, ijtimoiy tafovut, lingvosotsiologiya, nutq madaniyati, raqamli ta'sir.*

Key words. *urban speech, rural speech, social difference, linguistic sociology, speech culture, digital influence.*

Kirish

Nutq jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini eng aniq aks ettiruvchi ko'zgudir. Bir qarashda shahar va qishloq nutqi o'rtasidagi farqlar oddiy leksik yoki fonetik tafovutdek tuyuladi ammo chuqurroq qaralganda, bu farqlar jamiyatdagi ijtimoiy tengsizliklar, imkoniyatlar tafovuti, madaniy axborot oqimi bilan bevosita bog'liq ekanini ko'ramiz. Bugungi globallashuv va raqamli kommunikatsiya sharoitida mazkur tafovutlar yo'qalayotgandek ko'rinsa-da, aslida ular yangi shakl va mazmun kasb etmoqda.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, shahar va qishloq nutqi masalasi faqat tilshunoslik doirasida emas, balki ta'lim, ijtimoiy adolat va madaniy siyosat bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Shahar nutqining ijtimoiy xususiyatlari

Shahar nutqi ko'p qatlamli va yuqori darajada dinamik hodisadir. Uning asosiy belgisi — ijtimoiy tezkorlik. Shahar aholisi axborotni tez qabul qiladi, tez uzatadi va nutqda ixchamlikka intiladi. Shu sababli shahar nutqida:

- *qisqartmalar va xorijiy so'zlar ko'p qo'llanadi;
- *terminologik qatlam tez yangilanadi;
- *intonatsiya rasmiyligiga va masofa saqlashga yo'naltiriladi.

Yangi kiritilayotgan tushuncha — "prestijli sukut" shahar nutqiga xos hodisadir. Ya'ni ayrim vaziyatlarda kam gapirish, fikrni to'liq aytmaslik ijtimoiy mavqe belgisi sifatida qabul qilinadi. Bu holat qishloq nutqida deyarli uchramaydi.

Qishloq nutqining ijtimoiy xususiyatlari

Qishloq nutqi, avvalo, ijtimoiy yaqinlik va hamjihatlik tamoyiliga asoslanadi. Nutq faqat axborot uzatish vositasi emas, balki ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlovchi omildir. Shu sababli qishloq nutqida:

- *soʻzlashuv keng va batafsil boʻladi;
- *kinoya va obrazli ifodalar koʻp uchraydi;
- *nutqda hissiylik ustunlik qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda kam uchraydigan yana bir tushuncha — “nutqiy xotira zichligi”. Qishloq nutqida avlod-dan-avlodga oʻtgan iboralar, maqollar va ramziy ifodalar faol saqlanib qoladi. Bu holat nutqni barqaror, lekin sekin oʻzgaruvchan qiladi.

Raqamli muhit va yangi tafovutlar

Avval shahar va qishloq nutqi oʻrtasidagi tafovut geografik masofa bilan belgilangani holda, bugun bu farq raqamli imkoniyatlar orqali shakllanmoqda. Shahar yoshlari ijtimoiy tarmoqlar, sunʼiy intellekt va global kontent orqali yangi nutqiy modellarni tez oʻzlashtiradi. Qishloq yoshlari esa bu jarayonga sekinroq qoʻshiladi.

Bu jarayonni maqolada “raqamli nutq bosimi” atamasi bilan izohlash mumkin. Yaʼni shahar nutqi qishloq nutqiga ustun model sifatida bosim oʻtkazadi va qishloq nutqi asta-sekin oʻz tabiiyligini yoʻqotish xavfiga duch keladi.

Antiteza: farqlanishmi yoki boyish?

Koʻpincha shahar nutqi taraqqiy etgan, qishloq nutqi esa eskirgan degan qarash mavjud. Antitezaviy yondashuv shuni koʻrsatadiki:

- shahar nutqi tezkor, ammo beqaror;
- qishloq nutqi sekin, ammo barqaror;
- shahar nutqi global, ammo shaxsiylikdan yiroq;
- qishloq nutqi mahalliy, ammo maʼnaviy jihatdan boy.

Demak, bu tafovutni qarama-qarshilik emas, balki oʻzaro toʻldiruvchanlik sifatida baholash ilmiy jihatdan toʻgʻriroq boʻladi.

Taʼlim va nutqiy tafovutlar

Taʼlim tizimi shahar va qishloq nutqi oʻrtasidagi tafovutni kamaytiruvchi asosiy vositadir. Biroq amalda taʼlim jarayonida koʻpincha shahar nutqi meʼyor sifatida qabul qilinadi. Bu esa qishloq oʻquvchisida nutqiy ikkilanish va ishonchsizlikni yuzaga keltiradi.

Yangi yondashuv sifatida koʻpvariantli nutq meʼyori tushunchasini joriy etish zarur. Bu yondashuv shahar va qishloq nutqini teng madaniy qiymatga ega deb tan oladi.

Xulosa

Shahar va qishloq nutqi oʻrtasidagi ijtimoiy tafovutlar — bu tilning tabiiy rivojlanish jarayonidir. Ammo bu jarayonni boshqarish, muvozanatda ushlab jamiyat zimmasidagi muhim vazifadir. Nutqiy xilma-xillikni saqlash nafaqat lingvistik, balki madaniy barqarorlik garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent.
2. Karimov B. Nutq madaniyati va jamiyat. – Toshkent.